

С. Марко
кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський державний університет
внутрішніх справ

ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА ВІД ШАХРАЙСТВА

На основі комплексного аналізу проблем відмежування фальшивомонетництва від шахрайства проаналізовано ознаки складів злочинів, передбачених ст.ст. 199 і 190 КК України; виокремлено окремі заходи щодо запобігання їм.

Ключові слова: фальшивомонетництво, шахрайство, збут, підроблені гроші, державні цінні папери, білети державної лотереї, обман.

На основании комплексного анализа проблем разграничения фальшивомонетничества и мошенничества проанализированы признаки составов преступлений, предусмотренных ст.ст. 199 и 190 КК Украины; определены отдельные мероприятия, способствующие их предотвращению.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, мошенничество, сбыт, поддельные деньги, государственные ценные бумаги, билеты государственной лотереи, обман.

On the basis of complex analysis of problems of forger from the swindle, the signs of compositions of the crimes foreseen to the item 199 and item 190 of КК Ukraine are analysed, separate measures are selected, in relation to prevention to them.

Key words: forger, swindle, sale, counterfeit money, state securities, tickets of state lottery, deception.

Вступ. Відомо, що історія фальшивомонетництва – це в загальному історія цивілізації, яка з плінністю часу щораз набуває все більшої гостроти і актуальності. З прадавніх часів до сьогодняшнього дня гроші або їх речові замітники супроводжують людство. Вони не є статичною категорією, їх не можна розглядати як щось незмінне, що назавжди застигло у своєму бутті – це динамічне утворення. Гроші еволюціонують, змінюючи одну свою форму на іншу, тобто конкретне втілення загального еквівалента в інший. За визначенням економістів ХІХ століття – «гроші є товар, на який є такий сильний і повсюдний попит, що він може бути прийнятим загальним мірилом цінності і загальним знаряддям обміну» [9, с. 2].

Історичні дослідження, які проводилися вченими, показують, що в різні епохи у різних народів роль грошей, а точніше еталону вартості виконували окремі товари, найбільш цінні для того чи іншого племені. Перший суспільний поділ праці перетворив домашню худобу в основне знаряддя обігу. Так, наприклад, в бедуїнів загальною мірою цінностей були верблюди, у стародавніх ацтеків і толтеків – стручки какао, у Вергінії в ХVІІ ст. – тютюн [9, с. 3]. Переважна більшість первісних грошей не витримувала випробування часом, хоча окремі з зазначених форм у віддалених регіонах світу виконували свої функції досить тривалий час. Наприклад, у Ефіопії до 20-х років ХХ ст. широко використовувалась як гроші звичайна сіль [3]. Навіть у ХХ ст. у киргизів як банкноти з великим номіналом використовувався кінь, купюрою трохи менше – вівця, а розмінною монетою служила овеча шкура [5]. Північні народи застосовували як знаряддя обігу хутро, а племена, що заселяли береги теплих морів, – морські мушлі. З розвитком рабовласницького ладу, як засіб обігу, використовувались раби. Посередниками товарообміну виступали також зерно, прикраси, знаряддя виробництва, зброя та інше. У більшості країн світу фальшивомонетництво визнано одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності. Як і злочинність взагалі, підроблення грошей, очевидно, буде існувати до тих пір, поки будуть існувати фінансові відносини, пов'язані з обігом готівкової маси. Так, стародавні мексиканці підробляли стручки какао, наповняючи їх маленькими камінцями [2, с. 27]. Вже з цього видно, що фальшивомонетництво – злочин з багатоміліардною історією.

Постановка проблеми. Дослідження історичних джерел показує, що вже в ті далекі часи розпочалися перші спроби фальшивомонетництва, тобто підроблялись товари, що виконували роль грошей і звісно були зовсім не схожі на сучасні монети та банкноти. Невипадково фальшивомонетництво в усі часи визнавалося одним із найтяжчих злочинів і тягло за собою застосування до винних досить суворих покарань. Вчинення вказаних дій може призвести до непередбачуваних наслідків, адже перебування в обігу готівки, яка не забезпечена реальними матеріальними благами, ослаблює усю державу і є своєрідним проявом підриву економіки держави.

Виклад основного матеріалу. На різних етапах історичного розвитку в законодавстві різних країн як саме поняття фальшивомонетництва, так і його небезпека для інтересів пануючого класу, визначалась по-

різному. Проте, очевидно, що у певний період часу як обмінний еквівалент визнавалися самі товари, які мали вартість – неодмінну ознаку товару, а підроблення такого еквіваленту – забезпечувало зовнішні ознаки вартості відповідних предметів.

Саме слово «фальшивомонетництво» виникло зі сполучення двох термінів «фальш» і «монета» (від лат. *moneta* – критерій, стандарт). Слово «фальш» (від лат. *falsus*, – брехливий, невірний, вигаданий, підроблений) [4, с. 414], було запозичене в російську і українську мову. «Фальш – підробка, обман, шахрайство», а фальшивомонетництво дослівно означає виготовлення фальшивих грошей з метою збуту [1, с. 1315].

Загально визнаним є той факт, що за багатьма ознаками злочини у сфері господарської діяльності подібні до злочинів проти власності. Слід зазначити, що в давні часи, коли номінальна і реальна вартість грошових одиниць (пізніше монет) співпадали, будь-яка фальсифікація, що знижувала вартість даної грошової одиниці (монети), розглядалась як майновий злочин (крадіжка, кваліфікована крадіжка, обман або фальсифікація з метою заволодіння майном і т. д.) [10, с. 4].

У XVII столітті цей злочин розглядався, з одного боку, як підробка й обман, а з іншого – як порушення прибуткової регалії держави, що одержує надходження на користь скарбниці від переробки срібла на монети. На відміну від фальшивомонетництва, що посягало на інтереси держави, а тому передбачало страту, цей вид підробки карався більш гуманно – відшкодуванням збитку потерпілому та побиттям батогами [9, с. 122].

Аналіз генезису фальшивомонетництва, з позиції історії виникнення та розвитку дає підстави для висновку, що на початку людської цивілізації підробка грошей розглядалась як звичайне шахрайство, обман приватної особи, тому і покарання за нього передбачалося не дуже жорстоке. Проте згодом, коли фальшивомонетництво стало поширеним явищем, змінився і характер покарання за цей злочин, який стає все більш небезпечним для держави.

Щодо правової оцінки фальсифікації грошей, то ще у 1864 році вітчизняними правознавцями висловлювались думки про розмежування складу таких злочинів, як шахрайство та фальшивомонетництво. Так, пропонувалося розділяти ці злочини таким чином: якщо об'єктом злочину було майно громадян, то така крадіжка вважалася шахрайством, а якщо то була громадська довіра (*fides publica*), то це вже було підробкою, підлогом [7].

Говорячи про сучасні питання відмежування виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України) від *шахрайства* (ст. 190 КК України), передусім треба визначитись з поняттям шахрайства. Відповідно до ст. 190 КК України, шахрайство – заволодіння майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Таким чином, предметом шахрайства є як майно, так і право на чуже майно. Це право може бути закріплено в різноманітних документах: заповіті, довіреності, цінних паперах тощо. У результаті шахрайських дій потерпілий – власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно – добровільно передає майно або право на майно винній особі [6, с. 171]. Родовим же об'єктом шахрайства, як впливає із місця цього злочину та його соціальної сутності, є відносини з приводу володіння, користування або розпорядження майном чи правом на майно – відносини власності.

У п. 4 Постанови Пленуму ВСУ № 6 від 12 квітня 1996 року «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» зазначено, що при відмежуванні виготовлення з метою збуту підроблених грошей чи державних цінних паперів або їх збуту від шахрайства належить виходити із того, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 79 КК 1960 року, є кредитно-фінансова система, а об'єктом шахрайства – право власності на майно (кредитно-фінансовій системі шкода не заподіюється) [8].

Відповідно до положення вищезгаданої постанови Пленуму ВСУ при вирішенні питання про наявність чи відсутність у діяч особи складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, рекомендують враховувати такі об'єктивні і суб'єктивні критерії:

- художнє оформлення грошового знаку чи державного цінного паперу, яке передбачає певний ступінь завершеності зображення, тобто відповідного орнаменту і наявності основних реквізитів (портрет, барельєф, пам'ятник), та їх узгодженість зі словами й цифрами, які визначають номінал грошового знаку чи державного цінного папера;
- якість відтворення, що передбачає такий ступінь графічної та кольорової точності зображення, який дає винній особі підстави вважати можливим перебування виготовлених нею грошей чи державних цінних паперів у обігу.

На думку вищої судової інстанції України, саме наявність цих ознак здатна забезпечити підробленим грошам, державним цінним паперам та білетам державної лотереї здатність перебувати в обігу і тим самим завдавати шкоди кредитно-фінансовій системі.

Підтвердженням цієї тези є те, що у п. 7 постанови вищезазначеного Пленуму ВСУ передбачено, що у тих випадках, коли очевидна невідповідність грошового знаку чи державного цінного папера справжнім виключає їх участь у обігу, а інші обставини справи також свідчать про те, що умисел винної особи був

спрямований лише на обман окремих громадян з метою заволодіння їх майном, такі дії мають кваліфікуватись як шахрайство.

Із вищесказаного стає зрозумілим, що для відмежування фальшивомонетництва від шахрайства необхідно встановити, чи мають предмети підробки схожість за формою, розміром, кольором та іншими реквізитами зі справжніми, які знаходяться в обігу, купюрами, монетами, державними цінними паперами та лотерейними білетами. У тих випадках, коли можна виявити явні відмінності між фальшивкою та оригіналом, які виключають їх перебування в грошовому обігу, а також за наявності інших обставин, які дають змогу встановити, що особа, яка збувала фальшивку, мала на меті обманути обмежену кількість осіб, – такі дії можуть бути кваліфіковані як шахрайство.

Обман як характеристика заволодіння чужим майном шляхом шахрайства може полягати, скажімо, у збуті підробленого грошового знака в умовах, які ускладнюють виявлення підробки: у темну пору доби; в місцях, де знаходяться люди, які мають вади зору, або які не знають чи не зовсім знають як розпізнавати фальшиві гроші, малолітні або особи у стані сильного алкогольного сп'яніння тощо; використовуючи обстановку, коли збут відбувається в умовах, що відволікає увагу потерпілого від визначення автентичності переданої купюри; розраховуючи на елементарну неуважність потерпілого.

Якість виконання фальшивок може бути різною – від найпримітивнішої, коли фальшивка намальована фарбами чи кольоровими олівцями, до високоякісної, коли візуально виявити фальшивку неможливо. У судовій практиці не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, купюри з наклеєним номіналом, написами, зображеннями, невідповідними сторонами, як такі що не мають істотної схожості з українською або іноземною валютою, що знаходиться в обігу.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 8 постанови Пленуму ВС України від 12 квітня 1996 року № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», у разі збуту іноземної валюти, в якій підроблено лише цифровий номінал купюри, дії особи, котра її збула, слід кваліфікувати як шахрайство.

Збут примітивної підробки грошового знака, державного цінного папера чи білета державної лотереї, які не мають подібності до справжніх за формою, розміром, кольором та основними реквізитами, здійснюваний з метою ввести в оману потерпілу особу, кваліфікується як шахрайство. Про досить унікальний випадок, показовий у плані відмежування фальшивомонетництва від шахрайства, пише російський вчений Ю.В. Солопанов. Так, Карагандинським обласним судом за фальшивомонетництво на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна був засуджений М. Його було визнано винним у тому, що шляхом розшарування справжніх грошових знаків на дві частини з подальшим підклеюванням до відповідної товщини чистого паперу виготовив 6 односторонніх банкнот, 2 з яких збув при грі в карти на ринку, отримавши здачу повноцінними грошима (через декілька днів при спробі розмінати таким же шляхом третю банкноту М. затримали). Абсолютно очевидно, що оскільки на банкнотах, виготовлених М., зовсім відсутнє зображення однієї сторони грошового знака, то вони навіть обмежений час не могли знаходитися в грошовому обігу, а діяння, вчинені М., містять лише ознаки шахрайства [10].

Збут підроблених грошей, по суті, є окремим видом шахрайського обману щодо предмета. Метою такого злочину є заволодіння чужим майном. Але, оскільки даний вид шахрайського обману передбачений спеціальною нормою, загальна норма, що передбачає відповідальність за шахрайство, не повинна застосовуватись.

У зв'язку із питанням, що розглядається, необхідно відзначити також і те, що поняттям «гроші» у ст. 199 КК України охоплюється національна валюта нашої держави, яка є законним платіжним засобом на території України, та іноземна валюта, яка є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави. Предметом даного злочину вважаються також грошові знаки України чи іноземної держави, які вилучені чи вилучаються з обігу, але підлягають обміну на ті грошові знаки, які перебувають в обігу. Збут фальшивих золотих монет дореволюційної чеканки, а також грошових знаків, які вилучені з обігу і мають лише колекційну цінність (іноземні та радянські гроші, обіг яких припинено грошовими реформами), слід кваліфікувати як шахрайство, а виготовлення з метою збуту – як готування до шахрайства.

Збут під виглядом грошей предметів, які лише частково нагадують грошові знаки, слід кваліфікувати як шахрайство, оскільки такі гроші не становлять небезпеки для грошового обігу в Україні. Якщо ж підроблення виконано настільки майстерно, що виявити його можна лише уважно придивившись або за допомогою спеціальних приладів, у такому разі має місце виготовлення підроблених грошей, передбачене ст. 199 КК України.

Висновок. У зв'язку з вищевикладеним можна виділити дві відмінні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 199 і ст. 190 КК України:

- явна невідповідність фальшивої купюри справжній, що виключає можливість її перебування в грошовому обігу;
- спрямованість умислу винного на обман, а не введення підробки в грошовий обіг.

Щодо історії відмежування цих злочинів, то потрібно зазначити, що фальшивомонетництво вже з кінця XVII століття розглядалося, з одного боку, як підробка й обман, а з іншого боку – як порушення прибуткової регалії держави, що одержує надходження на користь скарбниці від переробки срібла на монети.

Прослідковуються історичні аспекти розвитку законодавства про відповідальність за фальшивомонетництво та шахрайство, визначено соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, охарактеризовуються об'єктивні ознаки незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 199 КК України та досліджено суб'єктивні ознаки незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 199 КК України, визначено особливості кримінально-правової кваліфікації окремих незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
2. Венецький С. Обман, растянувшийся на века / С. Венецький // Советская юстиция. – 1990. – № 11–12. – С. 27–30.
3. Воробей О. Виникнення та історичний розвиток паперових грошей України / О. Воробей // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 6–8.
4. Дворецкий И.Х. Латино-русский словарь. – 2-е изд., перераб. / И.Х. Дворецкий. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с.
5. История возникновения денег: у денег – «скотская» природа // Бизнес. – 2004. – № 18–19. – С. 88–91.
6. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
7. Полетаев Н. Фальшивая монета / Полетаев Н. // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – Т. XIX. – февраль. – С. 249–298.
8. Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 6 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 172–176.
9. Сокольский В.В. О нарушении уставов монетных. Историко-юридическое исследование / В.В. Сокольский. – К.: Киевский университет, 1873. – 210 с.
10. Солопанов Ю.В. Ответственность за фальшивомонетничество / Ю.В. Солопанов. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1963. – 92 с.